

Г. О. Станиціна

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В НАУКОВОМУ СПАДКУ Д. Я. ТЕЛЕГІНА (за документами з Наукового архіву Інституту археології НАН України)

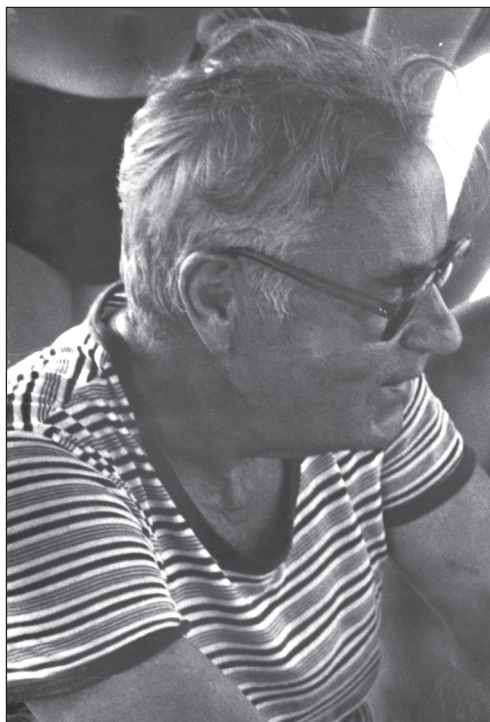
У публікації розглянуто документи з особового фонду видатного вченого, Дмитра Яковича Телегіна, що зберігаються в НА НАН України та стосуються дослідження українського козацтва.

Ключові слова: українське козацтво, Запорізькі січі, Чигирин, Суботів, Соловки, Солониця.

Особовий фонд відомого вченого Д. Я. Телегіна (1919—2011 рр.), доктора історичних наук, професора, фахівця широкого профілю, зберігається у Науковому архіві Інституту археології НАН України. Фонд є комплексом різноманітних документів наукового характеру, який охоплює період вивчення історії людства від часів палеоліту до середньовіччя, зокрема і часів козацтва. Класифікація документів особового фонду — тематична, вони скомпоновані відповідно до періодизації, прийнятої в археології. В середині тематичного комплексу документи скомпоновані за датами та змістом. При опрацюванні домашнього архіву Дмитра Яковича було максимально збережено систему класифікації документів, використану вченим.

Особовий фонд Д. Я. Телегіна починається з матеріалів найдавнішого періоду археології — палеоліту, далі окремими комплексами зберігаються архівні матеріали досліджень наступних епох: мезоліту, неоліту, енеоліту та епохи бронзи, а також залізного віку, давньоруського періоду та козацьких часів. У фонді є також архівні матеріали, які стосуються територій країн Європи. В особовому фонді Д. Я. Телегіна відклалися також публікації інших вчених, що були йому подаровані.

Ця публікація присвячена огляду архівних документів, що стосуються козацьких часів. У

Д. Я. Телегін на розкопках стоянки Ігрень 8 у 1990 р.

1991 р. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури для дослідження пам'яток козацьких часів створило постійно діючу експедицію «Часи козацькі», яка згодом була зареєстрована в державних органах як «Науково-дослідний центр “Часи козацькі”», членами якого були провідні фахівці-археологи у справі вивчення історико-археологічних пам'яток козацтва, а також краєзнавці на місцях, які працювали на громадських засадах. Директором цього Центру був професор, доктор історичних

наук Д. Я. Телегін. За п'ять років Центр здійснив значну роботу в польових умовах і в справі узагальнення здобутих матеріалів.

Роботу з дослідження археологічних пам'яток українського козацтва та Запорізьких Січей Д. Я. Телегін розпочав у 1990 р. В особовому фонді вченого зберігається його польовий щоденник за 1990 р., на першій сторінці якого вказано: «Щоденник обстеження Запорізьких січей у червні 1990 року»¹. У той рік вчений проводив археологічні розкопки мезолітичного поселення на пам'ятці Ігрені 8 в Дніпропетровській області, звідки потім вирушив по місцях козацьких Січей на території Дніпропетровщини. Основним завданням, яке вчений поставив перед собою, був огляд сучасного стану Січей запорізьких козаків в межах Дніпропетровської обл., більшість з яких на той час була вже затоплена водами Каховського рукотворного моря.

У щоденнику вченого вказано запрограмований маршрут поїздки для огляду козацьких Січей (у порядку прямування загону): Томаківської (1564—1593 рр.) біля м. Марганець; Микитинської (1638—1652 рр.) в Нікополі; Базавлуцької (1593—1630 рр.) біля тодішнього села Ленінське; Покровської («нової» 1734—1775 рр.) біля села Покровське та Чортомлицької або Капулівської («старої» 1652—1709 рр.) біля села Капулівка. Записи в Щоденнику свідчать, що з Ігрені Дмитро Якович поїхав на о-в Хортицю, де оглянув матеріали розкопок В. Є. Іллінського на о-ві Мала Хортиця (острів Байди) та разом з ним оглянули місце розкопок В. Є. Іллінського на Хортиці в урочищі біля оз. Осокорове, де була знайдена середньовічна кераміка. Далі вони виїхали до м. Марганець, де оглянули місцевість на правому березі річки Томаківка біля її гирла, а також вказану старожилками ділянку на Томаківському або Буцькому острові (інша його назва — острів Городище), де могла колись бути Січ, а також перевірили на предмет знахідок старовини городи на південному краї острова, вздовж колишнього Річища, уже затопленого водосховищем (НА ІА НАН України, ф. 54, спр. 301, арк. 1—9).

Потім Д. Я. Телегін, уже разом з П. М. Богущем, об'їхали береги Каховського моря в районі колишніх козацьких Січей: Микитинської, Базавлуцької, Капулівської (Чортомлицької) та Покровської (Там само, спр. 301, арк. 10).

Микитинська Січ була заснована в 1638 р., після Базавлуцької, вона розміщувалась на краю Микитинського відрог корінного берега, відносно невисокого, тому після побудови Каховського водосховища була затоплена його водами. Її залишки, як визначив учений, судячи з Лоції, знаходяться недалеко від сучасного берега, на глибині біля двох метрів. В особовому фонді Д. Я. Телегіна зберігаються кілька Лоц-

манських карт Каховського водосховища та ріки Дніпра від Каховської ГЕС до гирла (Там само, арк. 10, 11; спр. 332)

Базавлуцька Січ, найдавніша на Великому Лузі (1593—1630), знаходилася на правому березі ріки Базавлук, трохи вище її гирла, і була добре укріплена. Річка Базавлук впадала в річку Скарбну (притоку Дніпра), на Скарбній стояла флотилія козаків. У 1654 р. на Базавлуцькій Січі побував Еріх Лясота, який описав її. Крім інших служб, на цій Січі знаходилося 38 куренів — великих будівель, в яких проживало по кілька десятків козаків. Базавлуцька Січ була перенесена на Микитин риг після поразки козацького повстання. З виникненням Каховського моря майже вся територія Базавлуцької Січі покрита водою, судячи з Лоції, на глибину від 1,2 до 2,3 м (Там само, спр. 301, арк. 12, 13).

Чортомлицька Січ (Капулівська, або Стара Січ) була заснована отаманом Лутаком у 1652 р. на краю мису, на якому тепер розташоване село Капулівка. Її розбудовували 20 років, тому Стара Січ була добре укріплена. Вона омивалась водами річки Чортомлик та рукавами Дніпра — Скарбною і Павлюком. Проіснувавши близько 60 років, Чортомлицька Січ була зруйнована московськими військами в 1709 р. Подалі від берега, на західній стороні мису, знаходилося козацьке кладовище, де була і могила Івана Сірка. У 1958 р. майже вся Січ була залита водами Каховського моря (Там само, арк. 14, 15).

Покровська Січ, або Нова Січ (на відміну від «Старої» Чортомлицької Січі) розташовувалась на мисі правого берега Дніпра між Базавлуцькою і Чортомлицькою Січами. Вона була найбільша з усіх попередніх, добре укріплена, з трьох сторін омивалася водами ріки Підпільної, що була одним із рукавів Дніпра. Після будівництва Каховського водосховища територія цієї Січі пішла під воду, судячи з Лоції, її рештки заходяться за 700 м від берега, на мілководді. Покровська Січ була заснована у 1734 р. після повернення козаків з Кам'янської Січі і була зруйнована за наказом Катерини II в 1775 р. (Там само, арк. 16).

Свій «Щоденник» Д. Я. Телегін продовжив у вересні того ж року, коли відвідав ряд пам'яток козацької слави. Так, 6 вересня вчений, разом з кінознімальною групою фільму «Часи козацькі», замовленого Українським товариством охорони пам'яток історії і культури, виїхав до Чигирини, де експедиція Інституту археології під керівництвом П. А. Горішного проводила розкопки фортеці Богдана Хмельницького. Група побувала на Богдановій горі, на вершині якої стоїть його монумент з високо піднятою булавою, а далі поїхала до Суботова. У щоденнику детально описано все, що вони там побачили. Надалі Д. Я. Телегін разом з кінознімальною групою побували в Дніпропетровську (нині

1. Тут і далі переклад наш.

Розчистка землянки козацького дозору на кургані поблизу с. Чкалове, Запоріжжя, 1978 р.

Дніпро) і на Ігреньському півострові, де у 1660 р. славний козацький отаман Іван Сірко розгромив великий загін татар, звільнивши багато бранців. Кінематографісти разом з Д. Я. Телегіним також відвідали острів Хортицю (Там само, арк. 17—18а).

У Дніпропетровську кінознімальна група фільмувала козащину в Музеї Мамаєв, зброю, віз і макет Покровської січі, погруддя Д. І. Яворницького, який був першим, хто пішки обходив усі Січі. Побувала група і в будинку Д. І. Яворницького (Там само, арк. 20).

На Ігреньському півострові вони зняли на плівку пам'ятний камінь з металевою дошкою, напис на якій свідчив, що тут отаман Іван Сірко в 1660 р. розгромив татар, зафіксували і поле на якому, очевидно, відбувся цей бій. Зафільмували також і розкоп експедиції Дмитра Яковича 1990 р. (Там само).

Далі маршрут очолюваної Д. Я. Телегіним групи лежав до фортеці Кодак. Окрім залишків фортеці вони оглянули і старий козацький цвинтар з унікальними хрестами, що розташований поряд. У щоденнику Д. Я. Телегіна замальовано кілька хрестів та надгробків (Там само, арк. 21—24).

У м. Новомосковськ було оглянуто дерев'яний Троїцький собор, побудований у XVIII ст. і знову відкритий для церковної служби незадовго до приїзду туди Дмитра Яковича і кінознімальної групи. Про цей собор свого часу написав відому книгу Олесь Гончар (Там само, арк. 25).

Далі група побувала в Запоріжжі та відвідала острів Хортицю, вони довго говорили з А. Сокульським про те, де ж на Хортиці була Січ, відвідали могили Кіценка та отамана Гладкого.

Потому група знову побувала на Томаківській Січі, потім в Нікопольському музеї, де поспілкувались з П. М. Богушем; оглянули територію Кам'янської Січі у с. Республіканець Бериславського р-ну на Херсонщині. Незадовільний стан Кам'янської Січі, яка функціонувала поблизу гирла р. Кам'янки у 1709—1711, 1730—1734 рр., Д. Я. Телегін відобразив на сторінках свого щоденника (Там само, арк. 27—38).

На Херсонщині Д. Я. Телегін разом зі знімальною групою побував і на північній околиці міста Цюрупинська, де був встановлений знак (невеличка стела на постаменті) з написом: «На цьому місці в 1711—1730 рр. була Олешківська Січ». Поруч стояв дерев'яний хрест, за стелою — великий щит (близько 3 × 5 м), який сповіщав: «500 років козацтву. Олешківська січ». Навколо був розбитий невеликий (біля 50 × 70 м) парк з молодих дерев, а поруч знаходився Херсонський целюлозно-паперовий комбінат. Потім група відвідала Херсонський музей, де для фільму зняли портрет Івана Сулими (Там само, арк. 39, 40).

А через півтора місяці після поїздки з кіногрупою, 24 жовтня того ж 1990 р. Д. Я. Телегін знову повернувся в містя, де мала бути Олешківська Січ, намагаючись уточнити локалізацію пам'ятки. Він зазначив у своєму щоденнику: «Зроблено це було за рахунок одного дня засідань конференції, присвяченої 100-річчю Херсонського музею „Музей і сучасність“». Разом із Д. Я. Телегіним на пошуки справжнього місцезнаходження Олешківської Січі вирушила і група учасників конференції: С. Ж. Пустовалов, В. Є. Іллінський, В. М. Шалобудов та О. П. Безверхий (Там само, арк. 42).

Д. Я. Телегін доповідає на конференції «Часи козацькі» у м. Запоріжжя, 1999 р.

У щоденнику Дмитро Якович написав: *«На цей раз ми були озброєні документацією набагато краще. У нашому розпорядженні було три документи, люб'язно надані нам В. О. Ленченком...»* Цими документами були: план місцезнаходження «куренів» Січі з прив'язкою до автопідприємства та залізної дороги, складений В. Ленченком у 1977 р.; розріз одного з куренів та фотографія того ж розрізу з видом на будівництво паперово-целюлозного комбінату. Вказані документи дали можливість вийти точно на місце «куренів Ленченка», хоча місцевість була дуже змінена будівельними роботами. В польовому щоденнику Дмитра Яковича накреслено два схематичні плани вказаної місцевості (Там само, арк. 42—43 зв.)

В особовому фонді Д. Я. Телегіна зберігається і подарований йому примірник наукового звіту Володимира Ленченка за 1972 р.: «На городищі Олешківської Січі» (10 аркушів машинописного тексту). В цьому науковому звіті йдеться про те, що місце розташування Олешківської Січі визначено досить орієнтовно, тут не провадилися археологічні дослідження, кількість матеріальних пам'яток, пов'язаних із Січчю і представлених в Музеях, незначна. Очевидно, це пов'язано як з невеликим терміном перебування запорізького Коша в Олешках, так і специфічними природними умовами навколишньої місцевості: низький лівий берег Дніпра, який під час весняних повеней не раз затоплювався, а від степу на городище поступово насувалися піски, тому залишки січових укріплень поступово руйнувалися і зникали (Там само, спр. 302).

Отже, в 1990 р. було уточнено місцезнаходження Олешківської Січі. Д. Я. Телегіну вдалось відшукати залишки території Олешківської Січі, не знищеної будівництвом. В осо-

бовому фонді Д. Я. Телегіна зберігається також схематичний план розміщення Олешківської Січі, датований 24 жовтня 1990 р., а також інші кресленики (Там само, спр. 303).

В процесі написання наукових звітів про проведені розкопки вчений залишав собі копії звітів для подальшої роботи, позначаючи на папці: «авторський екземпляр», тому в особовому фонді Д. Я. Телегіна відклались авторські екземпляри наукових звітів про археологічні дослідження взагалі, і пам'яток українського козацтва зокрема.

Починаючи з 1991 р. археологічна експедиція «Часи козацькі» розпочала стаціонарні дослідження на пам'ятці Олешківська Січ. Судячи з письмових джерел, ця Січ функціонувала в 1711—1728 рр. і була спалена при переході козацького коша на інше місце. На час археологічних досліджень територія цієї Січі вже була зайнята промисловою зоною міста Цюрупинська. Місцезнаходження тієї частини Січі, яка збереглася до нашого часу, було уточнено в 1990 р., а вже в наступному, 1991 р. розпочалися стаціонарні розкопки. В 1992 р. в експедиції працювали кілька загонів, які досліджували різні місця, де знаходилися археологічні пам'ятки, пов'язані з українськими козаками: на острові Мала Хортиця, на Олешківській Січі, в Солониці та в Трахтемирові. Дмитро Якович того року працював на розкопках Олешківської Січі та в Солониці. Археологічні розкопки Олешківської Січі були продовженням археологічних досліджень 1991 р. (Там само, спр. 304).

В особовому фонді зберігається авторський примірник спільного звіту Д. Я. Телегіна та В. Я. Бойка «Археологічні дослідження на Олешківській Січі в 1991—1992 рр. (попереднє повідомлення)», два екземпляри машинопис-

ного тексту по 6 сторінок, а також звіт про подальші дослідження: Д. Я. Телегін, В. Я. Бойко. «Звіт про польові дослідження експедиції «Часи козацькі» в 1992 р.», 18 сторінок машинописного тексту та ілюстрації (21 таблиця: фото, рисунки, ксерокопії рисунків), кресленики за 1991—1992 рр. на міліметрові та ксерокопії креслень (Там само).

У 1993 р. дослідження Олешківської Січі було продовжено. Знову працювали кілька загонів експедиції. За попереднім планом передбачалось, що експедиція «Часи козацькі» проведе розкопки на територіях кількох січей: Хортицькій, Кам'янській і Олешківській, а також проведе обстеження некрополів чорноморського козацтва на Одещині та продовжить пошукові роботи по локалізації табору Северина Наливайка 1596 р. на річці Солониці поблизу м. Лубен на Полтавщині. Але не відбулися заплановані охоронні розкопки на Кам'янській Січі (пізно прийшли кошти) та не вдалося провести бурові роботи на місці табору Наливайка — оренда бурової установки виявилась занадто дорогою, експедиція не мала на це коштів.

Таким чином, у 1993 р. експедиція працювала на гроші, що їх перерахували Управління культури Херсонської обл., а також управління робіт Цюрупинська. Пізніше, у вересні місяці, експедиція отримала трохи фінансування від Державного комітету по науці і технології Кабінету Міністрів України за заявленою науковою темою: «Охорона і вивчення нерухомих пам'яток українського козацтва» (Там само, спр. 305).

Експедиційний загін під керівництвом Д. Я. Телегіна та з участю В. Я. Бойка в 1993 р. продовжив розкопки на території Олешківської Січі на Херсонщині, також вони провели розвідку в районі Прогноївської паланки і обстежили некрополі Чорноморського козацтва Одещини. Про археологічні дослідження Олешківської Січі в 1993 р. в особовому фонді вченого зберігається рукопис: Д. Я. Телегін, В. Я. Бойко «Звіт про археологічні дослідження пам'яток українського козацтва в 1993 р.», в якому йде мова про розкопки в Олешках, розвідки в районі Прогноївської паланки та обстеження некрополів Чорноморського козацтва в районі Одеси та околиць міста. В районі Прогноївської паланки було також обстежено руїни церкви та пам'ятник козаку в с. Геройське (Прогної), а також оглянуто кам'яні хрести на цвинтарі.

Разом з текстом звіту в особовому фонді зберігається альбом ілюстрацій в кількості 8 таблиць. Даний науковий звіт написаний Д. Я. Телегіним в співавторстві з В. Я. Бойком, з яким вони разом працювали на розкопках. Зберігається в особовому фонді також і машинописна копія наукового звіту О. М. Титової та В. Я. Бойка «Звіт про розкопки на Олеш-

ківській Січі у 1994 р.» У звіті є також копії малюнків археологічних знахідок на території Олешківської Січі як-то: фрагменти посуду, козацьких люльок, різних залізних виробів, а також знайдений у курені срібний перстень-печатка (Там само, спр. 306—308).

Крім того, в особовому фонді Д. Я. Телегіна зберігаються машинописні тексти його робіт, присвячених Олешківській Січі: «В пошуках Олешківської Січі» та «Археологічні дослідження на Олешківській Січі» (Там само, спр. 309, 310).

У зв'язку з наближенням 400-річчя великої битви біля с. Солониця на Полтавщині 1596 р. між козацько-селянським військом під проводом Северина Наливайка і польською армією, експедиція «Часи козацькі» під керівництвом Д. Я. Телегіна в 1991 р. провела обстеження місцезнаходження козацького табору. Було проведено ретельний огляд місцевості, складено її детальний план, зібрано археологічний матеріал та закладено пошукові шурфи. Серед знахідок була кераміка рубежу XVI—XVII ст., уламки чавунного казанка та інші речі. Раніше тут також знаходили козацькі люльки. Було встановлено, що табір Северина Наливайка розташовувався на Туркачівському пагорбі (Там само, спр. 311).

У липні 1992 р. археологічна експедиція «Часи козацькі» під керівництвом Д. Я. Телегіна більш детально дослідила пам'ятку козацьких часів біля с. Солониця Лубенського р-ну на Полтавщині. У 1596 р. табір Северина Наливайка, довжиною біля 2 км, був розташований на пагорбі і укріплений кількома рядами возів, скутих ланцюгами і засипаних землею, одним боком він прилягав до заболоченої заплави ріки Сули. Експедиція «Часи козацькі» в 1992 р. працювала на кошти, що надходили в основному від Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, управлінь культури Херсонської, Запорізької та Полтавської областей, а також спонсорів, зокрема Цюрупинського малого підприємства, журналу «Пам'ятки України» та ін. В експедиції із дослідження цієї пам'ятки взяло участь і Управління культури Держадміністрації Полтавської області.

У НА ІА НАН України в особовому фонді Д. Я. Телегіна зберігається авторський екземпляр «Звіту про польові дослідження експедиції «Часи козацькі в 1992 році», написаний у співавторстві з В. Бойком. У фонді крім, тексту звіту, також zostались польова документація (польові креслення на міліметрові, кальці та їх ксерокопії; крім цього — в фонді зберігаються малюнки знахідок, а також польовий «Щоденник досліджень в с. Солониця в 1992 р.» власноручно написаний Дмитром Яковичем (Там само, спр 312, 315).

Також в архіві зберігається машинопис статті Д. Я. Телегіна «Солониця: в пошуках табору Наливайка» та вирізка з газети з публікацією

цієї ж статті. Є в фонді і польові креслення на міліметровій Туркачівського пагорба, на якому був розташований табір, та двох шурфів. Крім того, в особовому фонді вченого знаходиться машинопис розділу 6 під назвою: «Період “домашніх” польсько-українських воєн» з великої роботи, присвяченої темі українського козацтва. В названому розділі мова йде про козацький табір та битву з ворогами біля р. Солониці (6 аркушів машинописного тексту). Також в особовому фонді Дмитра Яковича зберігається «Акт від 31 липня 1992 р.», в якому зафіксовано сам факт проведення і завершення археологічних досліджень в районі колишнього табору Северина Наливайка (Там само, спр. 316—319).

Досліджуючи козацькі пам'ятки, побував Дмитро Якович і на місці заслання Петра Калнишевського, останнього кошового отамана Нової Січі. В особовому фонді вченого зберігається рукопис його роботи «Авторські “розслідування”»: Соловки 1990. Про ікону Покрови Божої Матері». В роботі йдеться про поїздку, в якій вчений взяв участь у складі групи з обстеження місця ув'язнення на Соловках, куди Катерина II заслала останнього кошового отамана Нової Січі Петра Калнишевського в 1776 р. Таку групу в 1990 р. створило Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, і Дмитра Яковича було запрошено увійти до її складу. Група дослідників у складі чотирьох чоловік оглянула каземат, де 25 років провів Петро Конашевич. В Соловецькому монастирі кошового отамана посадили в «кам'яний мішок», звідки виводили під охороною тільки тричі на рік — на Великдень, Преображення та Різдво. Через чверть століття, у 1801 р. Олександр I звільнив ув'язненого козака, але їхати в далеку, складну, нелегку дорогу в дуже похилому віці Петру Калнишевський уже не міг, тому попросив залишити його в Соловецькому монастирі, де і помер через 2 роки, 31 жовтня 1803 р. у віці 112 років.

Науковці оглянули камеру, в якій тримали Петра Калнишевського, ознайомились з документами Наукового архіву Соловецького монастиря, побували в обласній бібліотеці та обласному архіві Архангельської області. До машинопису роботи додано таблицю з ілюстраціями (Там само, спр. 320—321).

Інше розслідування, вміщене в рукописі «Авторські “розслідування”»: Соловки 1990. Про ікону Покрови Божої Матері» називається «В пошуках ікони Покрови Божої Матері з Нової Січі». В 1991 р. Д. Я. Телегін займався пошуками слідів зниклих козацьких раритетів з Нікопольського краєзнавчого музею Дніпропетровської області, евакуйованих на початку Великої Вітчизняної війни, серед яких була і ікона Покрови Божої Матері. Доля ікони така: після зруйнування в 1775 р. Покровської Січі вона довго знаходилась в церкві села Покровське. Коли в 1930-х рр. церкву закрили, ікона

потрапила до Нікопольського краєзнавчого музею Дніпропетровської області, де знаходилась до осені 1941 р. При наближенні фронту всі козацькі клейноди, чаша Івана Сірка, двоуподове Євангеліє, а також ікона (всього 8 ящиків багажу) були вивезені спочатку до Краснодару, далі — до Ставрополя, а потім — до м. Моздок, де сліди цього багажу губляться. Вчений провів власне розслідування та виявив і назвав прізвища тих людей, яким було щось відомо про вивезені ящики. Висновок Дмитра Яковича такий — ікона остаточно ще не втрачена, тому потрібно продовжувати її пошуки (Там само, спр. 321).

Разом з двома згаданими працями, в особовому фонді вченого зберігається і короткий машинопис роботи під назвою «Козацька сторожа», в якій йдеться про знайдений доказ існування досить густої мережі козацьких дозорів на курганах на межі з Диким полем. Такі дозори димовими сигналами повідомляли про наближення ворога — в 1978 р. в одному з курганів поблизу села Чкалове Запорізької обл. було виявлено землянку, в якій були знахідки, датовані XVI—XVII ст. У фонді зберігаються дві фотографії розчищення знайденої в підніжжі кургану землянки (Там само, спр. 322).

У процесі досліджень пам'яток козацької старовини вчений розповідав про свої відкриття широким масам населення шляхом публікацій на сторінках преси. В його особовому фонді, крім уже названих робіт, зберігаються і інші вирізки з газет, що стосуються теми українського козацтва. Зокрема є велика сторінка з газети «Культура і життя» номер 22 за 3 червня 1990 р. «За життя і після смерті. Про Івана Сірка і Запорізьку Січ» (Там само, спр. 323).

Результати археологічних досліджень Д. Я. Телегіна відображені у великій кількості публікацій взагалі, а також і в роботах, присвячених темі козацтва. В особовому фонді Д. Я. Телегіна, крім рукописних матеріалів, зберігається верстка його науково-популярної книги під назвою: «Часи козацькі. Січі запорізькі». Книга написана за писемними джерелами та матеріалами нових археологічних розкопок на Хортиці, Каменській та Олешківській січах. В названій праці описано облаштування січей, побут та звичаї козаків, відображено «феномен українського козацтва» і його роль в історії України та Європи в XVI—XVIII ст. Книгу опублікувало в 1997 р. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Науково-дослідний центр «Часи козацькі» (Там само, спр. 324).

У результаті розкопок археологічних пам'яток запорізьких козаків та дослідження теми українського козацтва і запорізьких січей взагалі, в домашньому архіві Д. Я. Телегіна відклався ряд адміністративних документів, які ввійшли до його особового фонду, зокрема такі.

Постанова Бюро Колегії Головної Ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури № 39 від 24 вересня 1993 р. Про створення Центру охорони та вивчення історико-археологічних пам'яток українського козацтва «Часи козацькі» (Там само, спр. 325).

Довідка Головної Ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури від 3 жовтня 1993 р. про те, що Центр «Часи козацькі» буде розміщатись на території Товариства за адресою Київ, вул. Січневого повстання 21, корп. 19 (Там само, спр. 326).

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності Науково-дослідного колективного підприємства (Центру) «Часи козацькі», датоване 14 квітня 1998 р (Там само, спр. 327).

Колективна угода членів науково-дослідного колективного підприємства «Часи козацькі», чернетка з правками (Там само, спр. 328).

Колективна угода членів науково-дослідного колективного підприємства «Часи козацькі», другий екземпляр виправленого тексту (Там само, спр. 328а).

Серед листів, що стосуються теми українського козацтва, в особовому фонді вченого в НА ІА НАН України зберігаються такі.

Лист Д. Я. Телегіна в Кабінет міністрів до п. Кравця Івана Михайловича з приводу створення в м. Києві пантеону поховань славних синів України минулого. Лист викликаний повідомленнями про плани перенесення останків гетьмана Івана Мазепи з Молдавії в Україну (Там само, спр. 329).

Лист-звернення Центру «Часи козацькі» до Президента Ліги Українських меценатів п. Петра Яцика з проханням про допомогу Ліги з 1996 р. на 2—3 роки (Там само, спр. 330).

Лист-повідомлення освітньої фундації Петра Яцика про неможливість підтримати проект Українського товариства охорони пам'яток історії та культури через зобов'язання перед іншими установами (Там само, спр. 331).

Особовий фонд Д. Я. Телегіна містить значний обсяг документів, що свідчать про великий особистий внесок вченого в археологічні дослідження українського козацтва.

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Особовий фонд Д. Я. Телегіна, ф. 54, спр. 301—332.

G. O. Stanytsina

RESEARCH OF THE UKRAINIAN COSSACKS IN THE SCIENTIFIC HERITAGE BY D. YA. TELEHIN (according to documents stored in the Scientific Archive of the Institute of Archeology, NAS of Ukraine)

The Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine keeps the personal holding of the prominent Ukrainian archaeologist Dmytro Telehin (1919—2011), Doctor of historical sciences, Professor, who studied archeological sites from the Paleolithic to the Middle Ages. The entire home archive of the scholar whose materials are arranged according to the archeological periods was brought to the Scientific Archive. Within the thematic complex the documents are arranged by dates and content.

This publication is devoted to those documents of the personal fund D. Ya. Telehin, which relate to the study of archaeological sites and history of the Ukrainian Cossacks. The collection contains: field diary, copies of scientific reports on archeological excavations, drawings and plans of the area and excavations, photographs and drawings of finds and other documents. Archival materials related to the study of the Sich territories where the Cossacks lived and their necropolises are located, were dated from 1990 to 1994. Dmytro Telehin inspected and researched the following Cossack Siches: Tomakivska (1564—1593) near the town of Marhanets; Bazavlutska (1593—1630) near the village of Leninske; Mykytynska (1638—1652) in Nikopol; Chortomytska or as it was also called Kapulivska, or «old» (1652—1709) near the village of Kapulivka; Pokrovsk, which was called «new» (1734—1775), near the village of Pokrovsk in the Kherson region.

The personal stock of D. Ya. Telehin contains the documents that reflect the visit of the scholar to island of Khortytsia, the research of the Oleshkivska Sich (1711—1728), as well as the camp of Severyn Nalyvaiko on Turkachivsky hill near the village of Solonitsa (in 1596), Poltava region. Of considerable interest are the documents about the journey of D. Ya. Telehin to the island of Solovky, Arkhangelsk region where Petro Kalnyshchuk, the last Hetman of the New Sich, has been exiled.

The scholar's collection also contains his lifetime publications on the topic of the Cossacks, the layout of the book «Cossack times. Sich Zaporiz'ka» and other documents concerning Ukrainian Cossacks, their places of residence and burial.

Keywords: Ukrainian Cossacks, Zaporizhia Siches, Chyhyryn, Subotiv, Solovky, Solonitsia.

Одержано 5.09.2020

СТАНИЦІНА Галина Олександрівна, провідний архівіст, Інститут археології НАН України, просп. Героїв Сталінграда, 12, Київ, 04210, Україна.

STANYTSINA Galyna, Leading archivist, the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingrada ave., 12, Kyiv, 04210, Ukraine.

E-mail: galina.stanitsin@gmail.com.